

Иван Бкзарх

ШЕСТОДНЕВ

ПРОЛОГ

Какво е по-красиво, какво е по-сладко за боголюбците, които истински жадуват вечния живот? Нима не е това да не отстъпват от Бога в мисълта си и да помнят добрите му дела? Така и ти, господарю мой, княже славни, Симеоне христороубче, не спираш да търсиш заповедите и творенията му, за да се украсяваш и славиш чрез тях. Защо така става и с нас: когато преданият роб види своя господар, че е извършил нещо добро, то не би искал само той, знаейки това, да се радва и хвали, но ако е възможно, и светът да научи за него. И ако тези, които се насищат с пиене и ядене, поруменяват, засияват и се развеселяват, то колко повече този, който се храни с мисли, като съзерцава Божиите дела и се украсява с тях, би искал и други да ги видят и да се приобщят към тях. На такива, както казва Писанието, *”ще израстват пера като орли, ще тичат и няма да се изморят“*. Защото радостта не познава мъката, а дава криле. И как да не се радват търсещите го, като са разбрали за кого небето е украсено със слънцето и звездите, за кого ли земята е обрасла с растения, дървета и цветя и е увенчана с планини, за кого морето и реките, всичките води са пълни с риба, за кого е пригответен раят, самото (небесно) царство. Като разберат, че не за друг, а за тях, как няма да се радват и веселят, прославяйки го. Ето защо те трябва да помислят и за това, по какъв начин самите те са сътворени, какво им е отредено, за какво са призвани. Ако и другите премислят това, как няма да са доволни и да се радват. Тук ще напомня накратко всички шест слова, защото е добре да ги разгледаме, като поговорим отново за доброто творение.

Защото Бог сътвори не като човеците-зидари, или като майсторите на кораби, или медникари, или златари, или тъкачи на платове, или други занаятчии, които събират готов материал и изработват нужните им вещи, а и съдове и инструменти взимат един от друг, за да работят с тях. Докато Бог, щом помисли, сътвори несъществуващото преди това, защото той не се нуждае от нищо, докато човешките занаяти имат винаги нужда един от друг. Кормчията не може без строителя на кораби, а майсторът на кораби – без дърваря или ковача, или катранджията. А също и сеещият нещо се нуждае от земя и от поливане, и от растения, и от семе, и от ковач, който да изработи всички инструменти. Ковачът пък се нуждае от постройка и от подходящи сечива. Всеки има нужда от това, което изисква неговият занаят. Докато великият Творец не се нуждае нито от

инструменти, нито от материал за работа.

Това, което за занаятчията са предметите и инструментите, и времето, и работата, и умението, и усърдието – за Бога това е волята. Всичко, каквото поиска Господ, той създаде в моретата и във всички бездни, както (затова) се казва в ”чистите думи“. И той пожела не колкото можеше, а колкото знаеше, че е необходимо. За него не бе трудно да създаде всичките тези твари и още хиляди и хиляди. Защото за него да твори е по-лесно, отколкото да желае. А за нас е по-лесно да искаме нещо, отколкото да създаваме. Защото ние не можем да творим само защото искаме, а за Твореца-Бога е възможно всичко, каквото поиска. На божията воля е присъща силата и – каквото поиска, това да създава. И онава, което е създадено от него, едно е познаваемо (посредством сетивата), а друго разбираемо посредством разума. Делът на разбираемото са ефирът и небето. Едното е земно, а другото – небесно. Поради това, че беше необходимо, (Бог) създаде и живите същества, едни сетивно възприемаеми, а други – познаваеми чрез разума. На познаваемите чрез разума за жилище той (даде) небето и ефира, а на земните – земята и морето. И понеже някои от духовните същества станаха причастни на злото и бяха изгонени от небесните селения, той им заповяда (да обитават) въздуха и земята. И за да не замислят зло на човешките, им пречи ангелската закрила и страж, та чрез това изгнание да разберат колко злини носи гордостта и заблудата.

Но понеже (Бог) раздели на две сетивно-познаваемите същества, едните създаде с разум и език, а другите остави неразумни. И подчини на разумните природата на неразумните. Но едни от неразумните същества се противопоставят и въстават срещу своите господари. (Това те правят), защото и техните господари вършат същото. И макар че са получили разум и език, те се бунтуват срещу своя Творец. Затова се надигат и тези неразумни (същества), за да се извлече от това, което те правят, поука – колко лошо е някой да пристъпва своя чин и без страх да прекрачва границите. А може лесно да се види, как бездушните предмети спазват тези граници. Разбунтуваното и надигащо се от бурите море се блъска в сушата, плахо се отдръпва от пясъка и не иска да премине своите граници. И както препускащият кон бива възпиран от юздата, така и морето се връща назад, като види неписания закон, написан на пясъка. И реките текат така, както им е определено изначално. Така бликат изворите, така кладенците даряват на човешките това, от което те се нуждаят. И годините, и часовете се менят поред едни след други. На този

закон са подчинени и дните, и нощите. Ако те станат по-дълги – не се хвалят, нито се оплакват, когато накъсяват, а едни от други приемат времето и безропотно изпълняват дълга си. И това показва силата и премъдростта на Твореца.

Макар че земята толкова столетия е орана, сеяна и посадена, и изхранва плодове, и е тъпкана и копана, и от дъжд и от сняг мокрена, и от слънцето горена, никак не е оскъдняла и на обработващите я тя непрекъснато дава обилни плодове. Също и морето, от което облаците непрекъснато черпят вода за дъжда, който пада върху земята, не е намаляло и пресъхнало, нито пък е нараснало от безбройните реки, които се вливат в него. Ще кажа и това: откъде, прочее, изтичат изворите на реките? – да размишлявам за това е безполезно за мене. А как може слънцето да изсушава влагата? – Това е много лесно за разбиране за този, който иска да разбере. То суши блатата, изпарява водните басейни и топли нашите тела. Може да се види как, когато слънцето напуска южните страни и преминава на север, реките намаляват и настъпва жътва. Затова се смята, че и Нил се изпълва с вода не по същото време, когато другите реки, които се вливат в него, а по средата на лятото напоява Египет, защото по това време слънцето преминава на север. Тогавашно възпира другите реки, а от (Нил) е твърде отдалечено. Ако пък някои смятат, че съществуват и други причини, поради които Нил излиза извън коритото си, то едно (ново) обяснение в случая няма да допринесе полза.

Чудя се и аз, как не се свършва, как не намалява въздухът, след като толкова хора и толкова безсловесни същества непрестанно дишат, толкова слънчеви лъчи и така горещи преминават през него, а при това луната и звездите правят същото. Но чудо на чудесата! Но аз ще кажа и това, че не е чудно това чудо, и ако Бог направи нещо, то нам не подобава да се чудим, а повече да хвалим и славим всичко, защото той може да направи каквото си поиска. В тези творения той вложи толкова сила, колкото сметна за необходимо, за да просъществуват. Затова и земята е такава, каквато в началото бе сътворена; и морето не намалява, нито се увеличава; и въздухът, каквото е естество прие в началото, него пази и до днес; и слънцето не може да разтопи небесната твърд; и твърдата не се разля, макар преди да беше водна, а си остава твърд, защото така е отредил Творецът.

Противоположните естества – мокрото и сухото и студеното и топлото –

Творецът събра заедно в съгласие и любов. И когато виждаме някоя от тези неща, слънцето, което се движи понякога по северната страна, понякога по южната, а понякога по средата на небето; и луната как расте и намалява; и звездите как изгряват и залязват в определено време, като показват лятото и есента, и известяват буря и затишие на плаващите по моретата; когато виждаме всичко това, ние, господарю мой, възхваляваме Твореца, който е създал такива добрини, та чрез видимите да преминем към невидимите. Но не пътуване ни трябва, а вяра, защото чрез нея можем да Го видим. Когато виждаме как се изменят сезоните и дъждът, който се дава на земята, и тя расте, и се покрива с трева, и нивите се вълнуват, и горите се зеленееят, и планините обрастват, и овошките се отрупват с плод, да нагласим за хвала езика си, да кажем заедно с блажения Давид и с него да възпеем така: *”Възвеличиха се делата ти, Господи! Всичко си направил с премъдрост“*. Когато слушаме койните птици да пеят с различни гласове хубави песни – пеещите славеи, косовете и сойките, и чучулигите, и кълвачите, щурците и скакалците, ластовиците и скворци те, и другите птици, които са безчет, – като се радват така, те прославят Твореца, който не е като другите творци, които творят с готова вещ, а всичко това той изведе от небитие в битие и даде на несъществуващото битие. За него е лесно да твори и от небитие, и от битие. Така направи някога и, както се казва, прави го всеки ден. Нали не от готови тела е създал живите тела, и от несъществуващото създава душите, но не за всички живи същества, а само за хората, докато от птиците той прави птици да се раждат, а от плаващите – плаващи; и от другите родове всеки се променя според своя род. Така и земните плодове, които се сеят и саят, той носи на хората. А земята, която преди беше необрана и незасята, роди растения с различни имена и видове, и влечугите, и четириногите. И водното естество роди, както му бе заповядано, животни, които живеят във водата, а други пък летят по въздуха. А самата земя и небето, и въздуха, и водата, и огъня, и светлината, той заповяда да бъдат изведени не от някакво вещество, а несъществуващото дотогава от небитието в битието въведе. Сам Творец на този велик кораб, сиреч на това творение, той сам премъдро го и направлява. Така ни каза неговият върховен пророк Мойсей, като го е приел от премъдрия Творец Господ Бог и Владика на Синайската планина.

А тези шест слова, господарю мой, не създадохме от себе си, но нещо взехме от истинните слова на Шестоднева на св. Василий, друго взехме от идеите му, както и от Йоан, а друго от други, от които нещо сме прочели. Така сме го съставили, като онзи, покрай когото минава

владетелят. И като минава, той пожелава да му построи дом; но като няма от какво да го направи, той ще отиде при богатите и ще поиска от тях – от един – мрамор, от друг – тухли. И така ще издигне стените и ще положи мрамора, с изпросеното от богатите. А като поиска го да покрие, а няма подходящ покрив за стените и мраморния под, той ще изплете ласа и така ще покрие къщата, като положи и слама отгоре. Вратите ще изплете от пръти и тъй ще затвори входа. Така трябва да постъпи този, който няма нищо в своя дом. Така е беден и нашият ум, и като няма нищо в своя дом, с чуждото изгради тези слова, а от бедния си дом прибави, подобно на слама и пръти, свои думи. Ако владетелят се смили над него, той ще приеме всичко това като негов труд. А на този владетел нека Господ Бог, владетел над владетелите, да даде, като изживее този живот благоугодно, да постигне рая заедно с всички преподобни мъже. А на нашия Бог слава във вековете. Амин!

ИЗ СЛОВО ЗА ВТОРИЯ ДЕН

През втория ден Бог рече: *”Да бъде твърд посред водата и тя да разделя водата от водата“*. Той сътвори това небе видимо, като го стегна като лед. Искам да разкажа за това дело, макар да е по-добре с очи да се види, отколкото с думи да се разкаже. Да кажем така: имало е вода на тридесет лакти над земята; след това тя се е втвърдила по средата като лед и половината от водата се е издигнала нагоре, а другата половина е останала долу, както пише: *”Да има твърд посред водата и тя да разделя вода от вода“*. Но защо я нарича твърд? Нали защото я затвърди от течни и редки води. Затова и Давид каза: *”Възпейте твърдостта на силата му“*. Нека добавя и друго сравнение: както димът от дърво и огън се въздига нагоре рядък и слаб, но като стигне нависоко, се сгъстява и удебелява като облак, така и Бог възвиси водното естество и природата (на водата), като го сгъсти и стегна в твърд. А че таква сравнение е истинно, свидетелствува Исаия, който казва: *”небето се втвърди като дим“*. След като се сгъсти сред водите, възнесе половината от водата високо, а другата половина остави долу. За какво са горе водите? За каква полза? Кой ли ще ги пие, кой ли ще плава по тях? А че горе има води, за това свидетелствува Давид, като казва: *”водата, която е по-високо от небето“*. Виж и премъдростта на Твореца: небето беше втвърдено от водите като лед. Но понеже топлината и огънят на слънцето и на месеца, и на звездите трябваше да бъдат под него, и беше цялото изпълнено с огън, за да не изгори от тази топлина и

да не се разлее, затова той разпростира по небесните плещи тази водна шир, за да го напоява и охлажда, за да противостои на пламъците. И за това е подходящ един пример: ако поставим оловен котел върху жарави и в него има вода, той ще издържи на огъня и няма да се разтопи, но ако няма (вода), той ще се разлее. Така и Бог противопостави водата на огъня, за да може (небето) постоянно да издържа, охлаждаемо от горните води.

Други казват, че в съдния ден горната вода ще изчезне, и небето без водно съдържание ще се разпадне, и звездите ще изпаднат, защото не ще имат вече свой път, нито на какво да застанат. Това не говорим от себе си, а така ни учи Писанието, в което се казва: *”Небето ще се свие като свитък”*, т.е. ще изсъхне, защото това, което е изкорубено от сухота, то се свива; звездите ще изпаднат от него като листа от лоза. Обърни внимание, моля те, че горните води и по друга причина са на небето. Те не само го пазят, но отразяват и изпращат обратно надолу слънчевата и лунната топлина. Ако небето беше прозрачно и рядко, цялата светлина би отишла нагоре, защото огънят винаги се стреми нагоре, и така земята би опустяла. Затова е обвинил небето отгоре с вода, та светлината, като се издига, да не пробие свода, а да се спуска надолу и да сияе по цялата земя.

Виж премъдростта на изкусния Творец. И ти носиш в себе си образа на тази мъдрост. Бог и в тебе сътвори образа на тези четири елемента. Внимавай, за да ти разкажа. Нека главата ти бъде горното небе, а преградата, която е над езика, е второто небе. Затова елините го наричат ураниск, т.е. небце, а по български се нарича *”лалощи”*. Отгоре се намира главник (главният мозък), който е невидим, а в долното небе езикът е видим и по тази причина горното небе се отнася така към разума, както и този свят към словото. Ти и сред предметите ще намериш, че земята е тежка, а водата е по-лека от нея, но по-тежка от огъня, и въздухът е по-лек от водата, но по-тежък от огъня. Така и при нас чувствата, т.е. вкус, обоняние, слух, зрение, също не са еднакви. **Б**то как можеш да разбереш: ако искаш да вкусиш нещо, то ако не приближиш езика си до това, което искаш да вкусиш, нито го усещаш, нито го разбираш. Това чувство е грубо и не може да се усеща от разстояние. **А** обонянieto се усеща от разстояние: като вървиш по улицата, ти можеш да усетиш както уханието на тамяна, така и зловонieto на някоя смрад. **А** пък слухът е по-бърз и от обонянieto, защото можеш да чуваш отдалеч. **З**рението от своя страна е по-бързо от слуха, защото отвисоко вижда и от голямо разстояние. **А** от

зрението по-бърз и по-ясен е умът. Той обхваща небето и земята, морето и всичко, което се намира в тях. Затова умът се нарича образ Божий: първо ще помисли, а след това ще изгради в ума си или планини, или поля, или тържища, или хора. Да се засрамят неверниците! Как може умът да върши такива дела, а Творецът на ума, който е несравнимо по-бърз от всички чувства (сетива), да не бъде по-бърз в действие или творчество, или непостижим в същността си, което не е по силите на никого.

(...) **И** рече Бог: ”*Да бъде твърд посред водата и тя да разделя вода от вода*“. Така и стана. *И раздели Бог водата, която беше под твърдата, от водата, която беше над твърдата. Твърдата Бог нарече небе.* Така Бог изведе от небитието първо небето и земята, и въздуха, и огъня, и водата. Така се казва и в Притчите Соломонови: ”*Преди създаването на земята и преди създаването на бездните и преди извирането на водите от изворите*“. От това става ясно, че той създаде изворите и водите. Пожела да сътвори и второто небе чрез своята доброта и величие и с огромната си и преславна сила. Дали е извел това небе от небитието, както и първото, или, както смятат други отци според думите на Моисей и на върховния апостол Петър, поставя началото му от редките и бързотечащи води, които е превърнал в по-твърдо вещество и този огромен свод е окачил на меката въздушна материя. За него той определи да бъде в непрекъснато движение в кръг, като му заповяда да пази върху своята извивка редките води, а на изтичащата надолу материя – да не се разлива. Но както и да е сътворено, то е дивно и за хората, и за ангелите небесни.

Как се върти в кръг непрестанно такъв широк и наистина величествен свод, който задържа върху себе си лесно податливото съдържание на толкова много води, без да ги разлива, ако не известяваше изключителното величие на мъдростта, разума и силата на Твореца. Затова и пророкът казва: ”*Небесата проповядват славата Божия, а твърдата възвестява за делата на ръцете му*“.

(...) **Н**о и това е добре да се знае, защото има църковни писатели, които повтарят след другите философи, които първи са писали за земята, които не само без вреда, но и разумно са говорили за това. Когато ги попитали дали земята виси, или е опряна на някакво по-твърдо тяло, върху което стои, а то е застанало върху друго, а то – върху друго, и така до

безкрай, но на какво се опира последното тяло, те не могат да отговорят. Сто защо те предпочели да кажат, че е окачена по средата и затова не се клати в никоя посока, нито се накланя, нито се завърта, а лежи по средата. И ние приемаме това за по-сигурно, защото то е повече в прослава на твореца Бог...

Така ни учи и пророк Давид, като казва, че: *”В неговите ръце са краищата на земята“*. Тъй като нито един от нейните краища няма на какво да се опре, защото всички земни краища са в ръцете му, т.е. държат се чрез неговата всеобхватна воля, затова я е създал и ѝ е дал битие, за да стане ясно, че нито отгоре, нито отдолу, нито от страни няма нищо, в което да се притисне или да се опре, а без да се държи за нещо, тя лежи сред всемира, опряна върху всемогъщото желание на Твореца, без да се накланя или дори да се поклаща...

Ако някой действително или мислено раздели формата на кръгът по равно, ще се получат две полукръга. Това показва и кръгът на видимите звезди, които се движат по небето, както и появата на равноденствието. Съществуват две полукръга. Едната част от кръга е тази, която се движи над земята по пътя на шестте зодиакални кръга. Това не би станало никога, ако земята бе плоска или имаше вдлъбнатина, или долиненна форма – както смятат някои, като сочат, че върху нея се намира водата – нито, ако е четириъгълна. Видимите звезди не позволяват да се приеме, че земята има такава форма. Ако тя беше плоска и равна, тогава навсякъде щеше да има един хоризонт, защото с такава форма тя не би могла да се промени, и според този ред източният и западният хоризонт щяха да бъдат еднакви отвсякъде и нощите щяха постоянно да бъдат равни на дните. Обаче това не е така. На изток живеят персите и те смятат, че слънцето изгрява при тях с четири часа по-рано, което сполучливо са забелязали и иверите, които живеят на запад. Но понякога дните са по-дълги, понякога нощите, а от това следва, че земята не е плоска. Ако тя имаше форма на вдлъбнатина или на долина, тогава денят трябваше да се появява по-напред при иверите, защото слънцето ще освети първо тук; едновременно с това то ще изгрее и при персите, които са по-близо до него и са по-напред. При всяка местност, която има в себе си долина, ние можем да видим, че слънцето огрява най-напред двете ѝ страни, т.е. горния край, който е над долината, а в долината дълго не грее, докато не се намира над нея.

Сто защо формата на земята не е вдлъбната, нито е подобна на долина.

Затова и на запад денят не настъпва по-рано, отколкото на изток, нито пък нощите постоянно са по-дълги от дните, както би се очаквало, ако земята имаше формата на долина, защото слънцето щеше да грее по-дълго върху двата ѝ края. Ако земята беше четвъртита, денят щеше да има винаги по шест часа, а нощта по осемнадесет. Тази форма има три страни и всяка от тях трябва да се огрява от слънчевите лъчи по шест часа. Но и това не е така. Никой не е виждал нощите да са толкова по-дълги от дните. И тъй като всичко това не е така, трябва да се приеме, че формата на земята е кръгла, защото такава подредба подобава на действителната природа на невидимите неща.

(...) Необходимо е и изобилие от вода, поради непрекъснатото изгаряне и изсушаване, предизвикано от огъня. Разгледай цялата природа и ще видиш силата на топлината, която е причина за съществуването и отмирането на всички неща. Затова има толкова много вода по земята; тя се намира дори отвъд видимите предели, разпръсната е и в цялата земна дълбочина. Затова оттам непрестанно извират извори в изобилие и кладенци, и речни бързеи, и земни потоци – в толкова различни и многобройни места се крие и пази водната същност. От северозток тече реката на име Инд, много голяма, както разказват пътешествениците. А от средния Изток изтичат Вакър, Хвасп и Аракс. От последната се отделя Танаи, за да се влее в Местското езеро. Фазис, която извира от Кавказките планини, и безброй други реки, които идват от север, се вливат в Черно море. На запад от Пиринейте извират Тартис и Истър, която наричат още Дунав. Едната от тях се влива в морето отвъд Херкулесовите стълбове, а Истър, т.е. Дунав, тече през Европа и навлиза в Черно море.

Нужно ли е да се изброяват и другите реки, които извират от Рипейските планини отвъд Скитските планини. Сред тях е и Родан с безбройните си притоци, всичките плавателни, които текат покрай западните галати и келтите и съседните им варвари и след това се вливат в Западното море. А от юг, отвъд Етиопия, едни от реките се вливат в Кападокийското море], а други се вливат извън плавателното море. Това са Атон и Низис и т.нар. Херм, също и Нил, която не изглежда като река, когато придойде като море и залее Египетската земя.

Така нашата вселена, по която живеем, е забиколена с води, покрита е с безмерни морета и е залята от безчислени реки вследствие на

НЕИЗЧЕРПАЕМАТА ПРЕМЪДРОСТ, КОЯТО ПОСТАВИ ВОДАТА КАТО ПРОТИВОПОЛОЖНОСТ НА ОГЪНЯ.

(...) **З**абележи голямата досетливост на този, който мести слънцето в премъдростта си от едно място на друго, за да не погуби творението от голямия зной и топлина, движейки се по един и същи път, а го отклонява през зимата по южната страна, след това го води към знака на равноденствието, а оттук през лятото то се изкачва на север. Така чрез бавното му придвижване се осигурява умерен климат на земята. Да внимават тези, които сами си противоречат, като казват, че морето не се увеличавало от реките, защото слънцето го изсушава и гори, от което се получавала солеността и горчивината, а топлината унищожавала полеката и пивка вода. Това се дължи на силното слънчево лъчение, при което лекото се отнема, а по-тежкото и земното остава като мая и утайка, откъдето идва горчивината, солеността и сухотата. Тези, които твърдят това за морето, от друга страна променят мнението си, щом говорят, че от слънцето въобще не се губи влагата, т.е. водата.

”И Бог нарече твърдата небе“. По право това име принадлежи на другото, т.е. на първото небе, по подобие на което и тази твърда е приела (името) небе. Ние многократно сме наблюдавали това видимо горно пространство, наричано небе, платно и обхванато от въздуха. Нашият поглед се насочва право към него, както е писано: отново небесни птици да полетят по небесната твърда. Същото се има предвид и когато се казва, че се издигат до небето.

И Моисей, когато благославя потомството Исифово, казва, че (Бог) дарява благослов от небесните плодове и росата, от слънчевия тюрбат и новолунията и от планинските върхове, и от хълмовете. Където на земята има ред, там има и изобилие.

А в клетвите си към Израил той казва: **”Да бъде медно небето над главата ти“.** Какво иска да каже с това? Не нарича ли така сухотата и задържането на въздушните води, от които се раждат плодовете на земята – житото и овощията. Когато казва, че росата и дъждът идват от небето, ние разбираме, че става дума за водите, на които е отредено да заемат горното пространство. Когато парите се съберат горе и въздухът се сгъсти от налягането на вятъра, когато тънката като пара влага в облаците се сгъсти бързо и се слепне, се образуват капки, които от

тежестта и натрупването си падат долу, и така се появява дъждът.

Когато влагата под натиска на ветрове и бури се разпени и разкъса на отделни части, след което изстине съвсем и замръзне, при разпадането на облака, надолу полита сняг. Въобще от тази мисъл ти трябва да разбираш, че естеството на влагата се появява във въздуха над главите ни.

ИЗ СЛОВО ЗА ТРЕТИЯ ДЕН

(...) **И** рече Бог: ”*Земята да покара зелена трева, що дава семе по свой род и подобие, и дървото да даде плод и той да му бъде по род и подобие*“. Този, който нарече несъществуващото съществуващо, започна според реда на естествения порядък, като отне водната тежест и откри земята, и щом я освободи от потискащата и задушавашата я материя, пожела тя да обрасне с растителност и според силата, заложена в нея, ѝ повели да се заеме с действие. Каза: ”*земята да покара зелена трева, що дава семе по свой род и подобие*“, и тогачас словото се превърна в дела и навсякъде се виждаше как земята кълни и обраства – по долини, по равнини, по планини и по клисури. Като през хълбоци на майка земята раждаше от своята утроба безброй различни видове треви за храна на хората, и на животните, и на птиците, и на зверовете. **А** което не бе годно за храна, израсна просто така, за лечение на болестите – или на всички, или на отделни, или на по-особени. Защото нищо не е създадено за вреда, нито е излишно, нито пък, напразно, но което се смята за смъртоносно и пагубно, то по своя строеж и свойства може да се използва за храна и препитание на други животни. Знаем например за кукуряка и за бучинища, че с едното се хранят гугутките, а с другото скворците, а когато се смесят с други неща и се изпият, често помагат на болни хора. Кукурякът, за който се знае, че може да причини лют болестен недъг, е в състояние да унищожи причината за всяка (болест), ако се смеси с други растения.

И рече Бог: ”*земята да покара зелена трева, що дава семе по свой род и подобие, и плодното дърво да дава плод и семето му да бъде по негов род и подобие*“. Там, където се появи Божествената всемогъща повеля, земята народи много и различни видове растения – цветя в ливадите, всяко със своя собствена красота, хубостта на различните жита и бобове в нивите, към тях се прибавиха и различните сортове и видове в овощните градини, а също и дърветата без плодове и безброй други видове дървета, всяко от които е възникнало за своя полза – всичко това се

предоставя на човека за похвала и прослава на Бога и всичко, което е създал, подканя да повтаряме след пророк Давид: *”взвеличиха се делата ти, Господи, всичко сътвори с премъдрост“*.

Как да не са велики и чудни и преславни тези дела, присъщи единствено на Божията премъдрост? Дивни са те и неразбираеми! Но дори и да смяташ някое творение за незначително, то възторгът ти няма да има граници, ако го разгледаш по-внимателно. Когато огледаш стеблото на пшеницата или на някое друго житно растение, поникнало от земята и израсло нагоре, защото височината му е необходима по много причини – ако е ниско на ръст, то ще бъде лесно наранено, а от веещия вятър ще получи полза, – когато се изправи нависоко и зърната в класовете се наляят и докато е още младо, е нежно и сочно, но горено от жегата, то няма да издържи, а ще му бъде необходимо охлаждане от вятъра, за да не бъде увредено и да даде повече слама за храна на животните и за покрив на къщите. И като видиш, че творецът така го пази и изгражда във вродената му слабост, и как от горе до долу е обвито с тънки нишки, след това с люспи и осили, направени като къщи за зърното, и копия, поставени на стража, за да го охраняват от малките гадинки, как няма да се преклониш пред Божията премъдрост и пред величеството, с които е сътворил всичко това изкусният Творец на всемира, как няма да го възхвалиш и прославиш според силата си!

А ако искаш да разбереш и за друго растение, което приемаме за слабо, но което е много необходимо за човешкия живот и развеселява сърцата на земеделците и ратаите – имам предвид лозата, то в нея ще откриеш изключителната премъдрост на Твореца и в безмерно удивление ще прославиш несравнимото величие на Божия разум и сила, за които каза: *”дървото плодно, що дава плод“*. И незабавно заедно с всички поникна и пусна корени в земните дълбини и лозата; тя разпростря филизите си като стълба, за да се захваща с тях – по същия начин, както и с корените си. И когато лозата се показва над земята и достигна съответната си височина, тя разпредели по равно своето имане върху пръчките си, като на свои деца, и еднакво, и по равно се погрижи за своите клонки, като им раздели своята дебелина и им подаде мустачета, та изкачвайки се нагоре, да се захващат с тях като с ръце, за да не ги разнесе вятърът от майката лоза, а захванали се като с гривна, да могат да издържат тежестта на гроздовете.

Лозата има и листа, които гъсто покриват пръчките при растежа ѝ нагоре;

тя ги произвежда, за да пази децата си от бурните дъждове. Листата ѝ са пробити по такъв начин, сякаш имат прозорчета, през които да навлизат слънчевите лъчи, като така тя получава необходимата ѝ топлина, но не повече, за да не се повредят гроздовете.

(...) **”Земята да произведе злак“**. Когато семето падне на земята и приеме необходимата му влага и топлина, то се размеква и пониква, захваща се в земята и извлича от нея сродната му влага. Когато влагата попадне в семето, тя внася тънки земни частици и разширява порите му. По този начин го принуждава да набъбне и то пуска корени надолу, а нагоре израства с толкова стебла, колкото са корените му отдолу. Кълмът се загрява непрекъснато, като извлича влагата от корените си и при извличането на топлината се вкарва земната храна. Тя се разпределя по стеблото и корена и по пшеничните люспи, както и по самите зърна и осилите. Така малко по малко растението се развива, като всяко расте според мярката си, без значение дали е житно, бобово или зеленчук. Едно растение или една тревица са ти достатъчни, за да вникнеш в този смисъл, ако изследваш добре съвършенството на това творение: как пшеничното стебло е препасано с пръстени, за да може като с някакви гривни да поддържа тежестта на класовете, когато, изпълнени с плод, се наклоняват към земята. По тази причина и голяма част от овеса е куха, защото главата му (класът) не е много тежка, а естеството на пшеницата я привързва с много пръстенчета и положи зърната ѝ в люспи, за да не могат животните, които се хранят с тях, лесно да ги откъсват; освен това постави на зърната осили като копия за защита срещу малките гадини, които да не могат да ги увредят.

Какво да кажа, какво ли да премълча? Сред богатите съкровища на това творение има едно неописуемо изобилие от най-прекрасното, но е непоносима празнотата на пропуснатото.

”Земята да произведе злак трева“. И заедно с ядивното порасна и отровното, с пшеницата и бучинишът, с другите ядивни (растения) – и кукурякът, акониконът, мандрагората и макът. И какво прочее? Ще пренебрегнем ли това, което е създадено за Наша полза, и ще престанем ли да славим и хвалим Бога, а ще корим и осъждаме Твореца заради тези неща, които ни погубват живота? А не помисли ли, че не всичко е създадено за нашия стомах? Нашата храна се различава от всичко и се знае от всички; всичко съществуващо има свой смисъл в творението. Или

ако за тебе е вредна кръвта на юнеца, в такъв случай това животно не би трябвало да съществува или трябваше да бъде без кръв този, чиято кръв е необходима в нашия живот? Ти нали имаш достатъчно ум, за да се пазиш от всичко вредно. Нали овцете и козите знаят да отбягват тревата, която е вредна за тях, като я разпознават само с едно сетиво. А ти, комуто е даден и ум, и необходимото лечебно умение, а и опитът на твоите предшественици ти е даден, за да разбираш, то за тебе ли, кажи ми, ще бъде трудно да отбягваш вредното? Нищо от това, което съществува, не е създадено напразно – то или е предназначено за храна на животните, или е оставено за лечение, или за помощ при някоя болест за нас самите. Скворците кълват буч и ниша, но поради телесното си устройство те успяват да избягнат вредата от отровата, защото имат тънки канали, които водят към сърцето и изхвърлят погълнатото, за да не бъдат погубени от неговата студенина.

Кукурякът е храна на пълзещите и тяхното устройство е такова, че не може да им навреди. Тези неща са полезни понякога и за нас. Лекарите ни приспиват с мандрагората, с опиум успокояват и смекчават силните болки, други с бучиниша усмиряват и премахват лошите страсти и желания, а с кукуряка се отстраняват продължителни болести. Ехо защо това, за което смяташ, че Творецът трябва да бъде упрекван, то най-вече е за негова прослава.

”Земята да произведе злак трева, която да дава семе по рода си“. Защо каза земята да носи семена по рода? Нима (поякога), когато сеем пшеницата здрава, не я жънем като чернило (главня). Но това не е вследствие преминаването ѝ в друг вид, а от някаква болест или недъг по семето, защото то не се превръща в друго семе, а почернява при поникването и затова придобива друг външен вид и вкус. Някои смятат също, че когато се засее в добра земя и има проливни дъждове, то отново ще се превърне в здраво зърно. Така че не можеш да откриеш и сред растенията нещо, което не е възникнало по заповед на Твореца.

(...) **”И плодното дърво, каза, което дава плод, и семето му в него по род и подобие“.** След тези думи всички хълмове се покриха с растителност, всички дървета се устремиха нагоре и се извисиха нависоко – елите и смърчобовете, и боровете, и кипарисите, и тисите, черните и обикновените тополи, и всяко дърво се зеленееше, обрасло с листа; розата и миртата, и лавърът, които до този момент не съществуваха, тутакси се появиха от

земята и получиха своето битие. Всяко от тях имаше свои отличителни качества и се различаваше от другите, разпознавано по неговите характерни белези. Цветът на розата тогава беше без тръни и едва по-късно към красотата на цвета бяха прибавени и тръните – да помним греха, заради който земята бе осъдена да носи тръни и бодили.

Заповядано бе на плодното да създава на земята плод и семето му да бъде в него. Сред дърветата се срещат много, които нямат нито семе, нито плод. Какво да кажа за това? Нали това, което е най-почитано според природата си, то бива споменато най-напред? Но ако разгледаш добре, ще ти стане ясно, че има или семе, или вместо това някаква сила, която се равнява на семето. За черните тополи, върбите, брястовете, тополите и някои други от същия вид се смята, че всяко от тях има семе. Това зрънце, което се намира под листата, съдържа семенната сила. Основа, което засаждат от клонка и тя му служи за корен, съдържа в този корен семенната си сила. Затова градинарите ги отглеждат чрез откъсване.

Най-ценни са, както казахме, плодните дървета, които поддържат нашия живот, хранейки човешкия род с изобилието си. Лозите, от които се ражда виното, веселят сърцата на хората; маслината, която дава плод, с маслото си може да успокоява лицето. Колко много се събра сега, произведено от природата: коренът на лозата, големите пръчки, израсли около чукана и извисили се високо над земята, летораслите, филизите, мустачките, ягоридите, гроздовете. Дори само лозата е достатъчна – ако я разгледаш добре, тя ще извика в теб представата за естеството. Ще си припомниш образа на Господ, когато сравнява себе си с думите: ”*Аз съм лоза*“, а своя Отец нарича градинар, а всеки един от нас, насадените в църквата чрез вярата си, нарече лозови пръчки, като ни уговори да принасяме много плод, за да не ни предаде на огъня, откривайки, че сме непотребни. Непрестанно и навсякъде сравнява човешката душа с лозата – за това говори и в Евангелието, и в пророците – който иска да прочете, като потърси, ще намери.

А ние да се върнем на темата: какви растителни видове са се появили тогава. Има едни, които дават плодове, и други, които са годни за работа; някои са подходящи за изработване на кораби и лодки, а други – за горене и отопление. Всяко от тези дървета има различно свойство и е трудно да се открие разликата между отделните видове. На някои от тях корените са дълбоко, а на други съвсем на повърхността, едни от тях

растат право нагоре и имат само едно стъбло, а други (растат) по земята и още от корена се разделят на много различни стъбла. Това, чието стъбло е високо и се е издигнало на голяма височина, има и дълбоки корени. А колко различни са и корите. Едни кори са гладки, а други са грапави, други пък са набраздени и напукани; едни от тях имат само по един пласт, а други са двойни и тройни. Чудното е, че и при растенията могат да се открият белези, които указват за младост и старост. Когато растението е младо и здраво, кората е гладко изпъната, а когато остарее, тя сякаш е набръчкана и стара. И ако първото бъде отсечено, то ще пусне филизи, а когато старото бъде отсечено, то няма да пусне филизи, защото за него отсичането означава смърт. Наблюдавали сме при някои растения как градинарите, като се потрудят, могат да ги излекуват. Тъй като нарът е кисел, а бадемът горчив, когато пробият стъблото при корена и вбият насмолен боров клин в сърцевината му, те превръщат киселината на единия и горчивината на другия в сладост. Затова нека не се отчайва някой, който чувства себе си зъл, и да знае, че щом градинарите могат да подобряват растенията, променяйки качествата им, та няма стремежът на душата към доброто няма да може да преодолее душевния недъг и да я излекува?

Много разлики има между градинските дървета според раждането на плодовете им, затова няма да можем да ги обясним с една дума. Не само при дърветата от различен вид има разлика в плодовете, но и при дърветата от един и същи вид разликите са големи. Един образ има мъжкият плод, а друг – женският, както смятат градинарите. Те разделят и палмите на два вида – за единия приемат, че е от мъжки пол, а за другия – от женски. И може да се види как тези, които се отнасят към женския пол, са разтворили клоните си и жадуват за мъжкия пол. Градинарите, които се грижат за тях, поставят в клоните им нещо, наподобяващо семената на мъжкия пол, което наричат псинас (малки насекоми). Когато наситят желанието си, клоните отново се отпускат в предишния си вид. Същото говорят и за смокините. Други засаждат диви смокини до градинските и това, което се роди най-напред на мястото на питомните, те го вземат и го привързват към дивите, като ги карат да започнат да раждат плод, а не да го погубват или изхвърлят.

За какво е това сравнение с природата? Нали често получаваме твърдост от друговерците и кривоверците, за да показваме добрите дела. Когато видиш някой езичник или еретик, че живее в чистота и спазва установения ред, трябва да се утвърдиш и насърчиш, за да бъдеш подобен на

плодородната и питомна смокиня; трябва да получиш сила, както и питомната смокиня получава от дивата, защото тя задържа плода – не изхвърля смокините, а им дава повече храна.

А кой може да изброи различията и формите им, как изглеждат и какъв вкус имат, какви са свойствата им и за какво служи всяко от тях? Как един плод узрява гол, а друг е покрит с люспи, трети пък е мек и сякаш има покрив от дебели листа, като например смокинята? Дървото, чийто плод е скрит под твърда обвивка, има леки и тънки листа, като например орехът. Друго е при смокинята, която има нужда от повече помощ, защото е слаба и мека; а дебелият обвивка на ореха би била увредена от дебелия сянка. Как е разцепен лозовият лист? Това е така, за да могат гроздовете да бъдат предпазени от уврежданията, които предизвиква дъждът, а и за да могат през процепите да приемат обилно слънчевите лъчи.

Нищо не е само по себе си, нищо не е без причина, във всичко се крие непознаваемата премъдрост. Чия мисъл може да обхване това? Как човешкият ум може наистина да изследва всичко това, както и да разбере свойствата на всяко нещо и по какво се различават едно от друго и ясно да раздели скритите причини и да ги обясни докрай? Една и съща вода, извличана от корена, храни по различен начин корена, по различен начин кората на стеблото, по различен – самото дърво, различно – сърцевината му. Тази водна влага отива и в листата, и във филизите, разпределя се по клоните, дава растеж на плодовете, превръща се в клей от същото дърво. Ничия мисъл не може да обхване това. По един начин се получава мастиковият клей, който наричат сълза, друга е сълзата на балсама, подобна на водата. И нартиците в Египет и Либия имат различни по вид сълзи. Смята се, че и кехлибарът е дървесна сълза, която се е сгъстила и се е превърнала на камък. За това свидетелствуват клечките и малките животни, които са седели върху още течната малка сълза и като са потънали в нея, са се втвърдили, та все още могат да се разпознаят. И въобще, който не познава добре качествата на тези сълзи, той по никакъв начин не може да си обясни как става това.

Как от една и съща влага в лозата се получава вино, а в маслината масло? Но не само това е чудно – как на едно място влагата става сладка и рядка, а на другото е мазна и гъста. Но и при следните плодове различията в качествата им са многобройни: една е сладостта на гроздето, друга е на ябълките, друга е на смокините, друга на фурмите.

И още, казвам ти, помисли внимателно върху това, как една и съща вода, добра на вкус, веднъж, когато влезе в едно растение, т.е. дърво, става сладка, а друг път, в друго дърво, става кисела или съвсем горчива, когато е в пелина или скамонията? Ако е в желъда или в дренката, става тръпчива и остра, а в теревинта и в ореха – мека, вкусна и маслена. Но защо трябва да говорим за други и далечни неща, когато и в самата смокиня водата преминава в противоположни качества. Сокът ѝ е горчив, а в самите плодове е сладък. Така е и при лозовите пръчки – във филизите тя е кисела, а е сладка в самото грозде.

А колко различен е цветът на всеки плод. Може да се забележи по цветовете, че една и съща вода в някои е червена, в други пурпурна, в други синя, зелена, жълта или бяла. **А** освен разнообразието по цвят те притежават много и различни аромати.

ИЗ СЛОВО ЗА ПЪТИЯ ДЕН

(...) **М**ойсей казва: ”И рече Бог: да произведе влечуги, живи души, според рода им, и птици да полетят по небесната твърд“.

След създаването на двете светила и водите се използват с животни, за да могат да се украсят и те. Земята получи като украса своите растения, небето получи звездните цветове и бе украсено с двете светила сякаш с впряг от две очи. Трябваше и водите да получат своята украса и тутакси реките и плодните езера родиха на дело всяко от тях (водните животни) според природата си. И морето роди различни видове от плаващите. Не останаха безплодни и безучастни нито тинята, нито калта. От тинята се раждат жаби, скакалци и комари. Това, което виждаме сега, ни показва какво е станало. По този начин се трудеше цялата вода по заповедта на Твореца и това, което се народи, не може никой да изброи. Великата и неизречима Божия сила им показа живот действен и подвижен. Едновременно със заповедта да се раждат живи същества се появи живот във водите.

”**Водите да произведат влечуги, живи същества**“. Сега се създава живо същество, което приема първото сетиво на душата. Растенията и дърветата, макар и да ги наричаме живи, защото получават силата да растат и да се хранят, не са същински живи същества, нито пък притежават душа. По тази причина каза: ”**водите да произведат влечуги**“, т.е. всички плаващи – било върху водата, било, което се движи

по дъното през водата, въобще всичко, което носи природата на влечугото, независимо от това дали се влачи по тялото на водата, или скача и ходи на краката си, или живее и във водата, и на сушата, както тюлена, крокодила, хипопотамите, жабите и раците. Обаче най-характерното за тях е, че плуват, и затова *”да произведат водите влечуги“*.

В тези малко думи кой род е пропуснат, кой ли не е обхванат от заповедта на Твореца – дори и тези, които раждат рожбите си, всички са включени. И тюлените, и делфините, и акулите, и подобните им, наричани селаци (хрущяли). Също и тези, които снасят яйца, каквито са повечето, особено дребната риба, но и от тях не всички са риби. Едни са без люспи, а други с люспи, някои са с перки, а други без перки. Тих беше гласът на заповедта, по-точно бе негласен помисъл, но бе по-бърз от мълния. И в тази заповед бе събрано толкова множество от разнообразни риби, че ако някой иска да ги изреди, той все едно, че се опитва да пресметне морските вълни или да мери морето с чаша. Защото това е невъзможно.

”Водите да произведат влечуги“. Сред рибите има някои, които плуват навътре в морето, и други, които плуват по края, някои надълбоко, а други (се крият) под камъните. Едни се движат на стада, а други поотделно. Има някои, например китовете, които са изключително големи, и други, които са съвсем дребни. Всичко това се е появило след същата заповед на Твореца – и големите животни, и малките.

”Водите да произведат“ – това показва, че природата на плуващите е в тясна близост с водата. Ако рибата остане съвсем малко време извън водата, тя моментално ще загине. Те нямат с какво да вдишват и издишват въздуха. Това, което за земните животни е въздухът, за гмуркащите се риби е водата. Ясно се вижда причината, поради която ние имаме дробове, снабдени с дупки. Въздухът, който се приема през устата, отива в гърдите и с него се охлажда вътрешната ни топлина. А рибите поемат и изливат водата чрез разтваряне и затваряне на хрилете и това им замества дишането.

Рибите имат своя собствена съдба, специфично естество, определена храна и собствен начин на живот. Затова и не могат да бъдат опитомени и въобще не могат да свикнат с човешките ръце.

”Водата да произведе влечуги, живи души, според рода им ”. Сега се

дава началото на всеки род, сякаш от някакви естествени семена. По този начин той се грижи и за многобройността на потомството им, защото то трябва да расте и да се размножава. От друг род са тези, които имат твърда като кост черупка. Такива са конхе (мидите), ктене (гребеновидните), кохли (раковините), морските охлюви и много и различни други. А от друг род са тези, които имат меки черупки. Това са тези, които се наричат малахия (мекотели), чиято плът е мека и слаба, полипите, сепията и други подобни. Също и сред тях има безбройни разлики.

Драконите, мурените и змиорките, които се въздържат в тинята на реките и езерата, повече приличат на отровните влечуги, отколкото пазят естествената си прилика с рибите. От различен род са тези, които снасят яйца, а от друг тези, които раждат малките си живи: галените (рибата-меч) и кониксите (морските кучета), и въобще така наречените селаци (хрущялни риби), както и китът. Най-вече делфините и тюлените раждат своите малки живи. За тях се смята, че ако изведнъж се стреснат от нещо, отново се вмъкват в майчината утроба.

”Да излязат влечуги, според рода им“. Един е родът на китовете, а друг на дребните риби. Защото и сред рибите има безбройни разлики. Те се поделят на родове, всеки със свое име, със своя храна, възшен вид, големина и вид на место. Във всичко това има големи разлики и те съществуват в различна форма. Та кои са тези рибари, които могат да изброят разликите между всички видове, кой от тези, които са остарели край морските брегове, може да ни каже наистина това? Едни риби се знаят от тези, които плават из Индийско море, а други – от тези, които се движат из Египетския залив, едни познават островяните, други – мавританците. Всички те – и малките, и големите – се появиха от онази първа заповед и от онази неизречена сила.

Много разлики има и в начина на живот и на размножаване на всеки род. Повечето от рибите не мътят като птиците, нито си правят гнезда, нито се грижат за прехраната на малките си, а водата, която поема изхвърления от рибите хайвер, му дава живот. И малките от всеки род са без промяна, а не са смесени с друг вид, както са земните катъри или както птиците се смесват една с друга, като създават потомство с променен възшен вид.

Никоя риба няма зъби само наполовина, както е при говедата и овцете,

които са преживни. Някоя риба не преживя, така се говори единствено за скаруса. Зъбите на всички риби са остри и гъсти, за да не може да им избяга храната, ако дъвчат бавно. Така би се случило, ако рибата не дъвчеше бързо и не изпращаше раздробеното в стомаха си.

**Храната на рибите е една или друга, в зависимост от рода. Едни се хранят с пясък, други с кал, едни с насекоми и с други гадинки и с водорасли, а други – с различни треви. Повечето от рибите се изяждат една друга – с по-малката риба се храни по-голямата. А може да се случи и така, че някоя малка риба да погълне по-малка от себе си, а нея да я погълне по-голяма – тогава и двете ще се обзават едновременно в нейния
стомах.**

(...) **Ракът много обича да яде месото на стридите, но му е трудно да ги хване, защото за него обвивката им е като твърда броня. Малкото месо е обвито и затворено в тази твърда черупка по такъв начин, че ракът не може да направи нищо. Ето защо, когато ги издебне в някое заветно място да се грее сладко, разтворили срещу слънцето своите черупки, ракът се промъква тайно и вземайки камъче, го хвърля в черупката, за да не ѝ даде възможност нито да я стегне, нито да я затвори. Това, което не може да направи със сила, той постига с хитрост...**

(...) **Не мога да прескоча лукавството и хитростта на онази риба, която наричат многоожица (полип), защото тя е много коварна. Тя приема цвета на камъка, до който се приближи – до зеления се оцветява в зелено, до белия – в бяло. Така че много риби, както си плуват невнимателно, попадат в челюстите на многоожицата, която са сметнали за камък, и стават лесна плячка на това лукаво животно.**

(...) **Ето ”великото и просторно море“.** Там се намират безбройните влечуги – малки и големи животни, но те са премъдри и добре сътворени. Няма защо да обвиняваме и хулим рибите за техния начин на живот, защото в известен смисъл е добре да им се подражава – например в това, че отделните родове риби са си разделили местата (за живеене) и не си ги отнемат един от друг, а всеки живее в своята зона. Никакъв земемер не им е разделял жилищата, нито пък са оградени със стени, а това е определено от само себе си според потребностите на всеки (род). В един

морски залив се раждат едни видове, в друг – други; и ако в някоя морска дълбочина се размножават и раждат твърде много, в други дълбини ги няма. Тях не ги разделя нито висока планина, нито преминаваща помежду им река, а единствено установеният естествен ред – еднакво справедлив за тях – само той определя необходимото за изхранване на всеки (род място).

(...) Китовете познават необитаеми места, които са им определени от природата за тяхното отхранване. Те се намират в това море на необитаем остров, където от отсрещната страна няма земя и затова корабите не пътуват натам. Китовете приличат на огромни планини, както разказват тези, които са ги видели. Те живеят в своите предели, като не причиняват вреди нито на островите, нито на крайбрежните селища. Така че всеки род от тях живее в определените му морски предели, сякаш в градове и села или наследствени имоти.

Има и други риби, които са прохаждащи. След като се съвещават на общо събрание, те се придвижват според общото решение в други предели. Така че, когато настъпи определеното им време за раждане, те се вдигат от различните морски заливи и, според общата си природа, се запътват към Северното море.

(...) Послушай как рибите, без да издават и най-малкия звук, (ти казват) какво правят: ”Тръгнали сме на този далечен път, за да родим и отгледаме своето потомство“. Те нямат нито думи, нито разум, но имат твърдо установен естествен закон и той им сочи какво трябва да направят. Те не казват: ”да отидем в Северно море, защото то има най-сладката вода от всички морета“, тъй като слънцето, като се движи малко по тази страна, се връща обратно и не извлича с лъчите си цялата сладка влага. И морските риби обичат сладкото, ето защо понякога навлизат и в реките и плуват извън морето. Най-вече по тази причина те предпочитат да раждат и да отглеждат малките си в Понтско море, което като че ли е по-подходящо от другите морета. И след като се наплодят обилно в него, те отново се завръщат по обичайните си за живот места. И какво си разказват, без да говорят, ние слушаме от мълчащите и то е следното: ”Северно море е плитко и вятърът лесно предизвиква възмущение, дори по-силен вятър може да го развълнува до дъното, така че даже пясъкът да се смеси с витите. И зимно време то става студено,

защото се пълни от много и големи реки“. Сто защо след като се повеселят малко и се понахранят в него през лятото, през зимата те се завръщат на топло в дълбините и в огряваните от слънцето места. Като избегнат северния студ, те навлизат в тези морета, където вятърът е по-слаб.

(...) **Д**очух от един мъж, който живее на морето, че ехинът (морският таралеж) – това малко и жалко животно – често се проявява като учител на плаващите (и им показва) кога ще има буря или затишие. Щом разбере предварително, че се задава силна буря, той се закрепва здраво върху някой камък, сякаш е котва, така че, макар и силно клатен от вълните, не може да бъде откъснат лесно. Когато корабните гребци видят това, те разбират, че се задава бурен вятър. Нито астрологът, нито халдеят, които предсказват въздушните смущения според възкачването на звездите, не е научил на това ехина (морския таралеж). Но този, който е господар на морето и ветровете, е вложил в това малко животно истинска следа от своята велика премъдрост. Нищо не е без предназначение, нищо не е пренебрегнато от Бога. Всичко вижда околното, което никога не спи; всичко забелязва, всекиго подкрепя и на всеки дава спасение. Щом Бог не е лишил и (морския) таралеж от своята грижа, та няма ли да се погрижи и за всичко, което се отнася до тебе?

Мъже, обичайте жените си! Макар и да сте родени в различни (семејства), вие сте съединени чрез брака. Тази естествена връзка, ярем или впряг, който е резултат от (божието) благословение, трябва да бъде единение за двата пола. Змията ехидна, която е най-страшна от гадините, се съешава с морската мурена (змийка). Тя със свистене известява за своето пристигане и зове мурената от дълбините за съвкупление и сплитане.

Какво искам да кажа аз с този пример? Не това ли, че макар (мъжът) да има тежък и бурен нрав, необходимо е съпругата да търпи, не бива да използва нищо от това като претекст, за да развали съпружеската връзка. Ако е гневлив, той е твой мъж; и да е пияница, той е по природа (свързан с тебе); навъсен ли е или груб, той е твой член, и то най-добрият.

Чуй и ти, мъжо, обяснението, което се отнася до тебе. Ехидната змия, приближавайки се към змийката, поради (предстоящото) съединение с нея, изплюва своята отрова. А ти не искаш от уважение към брака да

отстраниш от себе си грубостта и навъсеността на своята душа.

Сравнението с ехидната ще е подходящо и в друго отношение, тъй като връзката на ехидната със змиорката е като че преликободейството на природата. Следователно тези, които оскверняват чуждото легло, да разберат на кое влечуго са подобни! **И**вите мисли са насочени единствено към онова, което е за утвърждаване на църквата. **Н**енаситните в порока да бъдат сдържани в своите страсти, като за пример и назидание имат змиите и морските твари.

Да приключа тук словото ме принуждава както телесната немощ, така и късният час, иначе бих могъл да добавя за тези, които обичат да слушат, още много удивителни неща за това, което расте в морето, а и за самото море; как водата се превръща на сол, как скъпоценният камък, наричан корал, расте като зелено дърво в морето, но когато бъде изваден (и подложен на влиянието) на въздуха, той се превръща в твърд камък; защо природата е вложила скъпия бисер в мъничката мида – това, на което подобава (да бъде поставено) в царската съкровищница, се въргаля по бреговете сред остри камъни, затворено в черупка; откъде раковините вземат златната вълна, чийто цвят никой от бояджиите не може да наподобни, или откъде се е взел жълтият охлюв, от който се добива пурпурът за царската багреница и който е по-добро багрило от всяко друго цвете.

(...) **Съ**ществуват три рода животни: четиринogi, птици и водни. *”Да произведат, каза, водите влечуги, живи същества, според рода им, и птици да летят над земята по небесната твърд, според рода си“*. Защо даде на птиците битие от водата? **Н**али затова, защото летящите имат някаква естествена близост с плуващите. **К**акто рибите плуват във водата и като я порят, се придвижват напред, а с опашките се направляват, така и при птиците можем да видим, че плуват във въздуха по същия начин. **Т**ака че както и двата рода притежават едно и също свойство – да плуват, – така имат и еднаква близост с водата. **О**баче няма птица без крака, защото тяхната храна се намира по земята и по необходимост краката са получили много функции. **Т**ези от птиците, които се прехранват от лов, имат остри нокти на нозете си. **А** на останалите краката са дадени, за да събират храната си и за други жизнени потребности. **М**алко са птиците, които имат слаби атрофирани крака и не могат нито да ловят, нито да ходят (с тях), например

ластовиците и ластуните. Тяхната храна е това, което лети из въздуха. Ластовицата, вместо да ходи по земята, може да лети ниско над нея.

Различни и многобройни родове има и при птиците. Който пожелае да ги изброи накратко, ще открие, както и при рибите, едно общо наименование птици, но безкрайно много разлики, които имат помежду си – и по големина, и по външен вид, цвят, начин на живот, дела и нрави, и според един характерен белег да се изтъкне необикновеното и особено във всяка от тях и така да могат да се запомнят. На едни дадохме име разрезоперни, каквито са орлите, а друг род нарекохме кожоперни, каквито са нощните прилепи. Едни са мекоперни, например осите и пчелите, а други са капнокрили, каквито са бръмбарите, които имат крила, скрити под обвивка, и щом обвивката се разтвори, те могат да полетят, накъдето искат. За нас е достатъчно това деление, което се прави в Писанието, където те се разделят според най-характерния си белег на чисти и нечисти.

Отделен род са пълтоядците (хищниците) и имат такова устройство, каквото отговаря на начина им за сдобиване с храна: остри нокти, гърбав клюн и бързо крило, така че лесно да може да хване и разкъса плячката си. Друго устройство имат тези, които събират семена, друго – тези, които се хранят с каквото им попадне. А сред всички тях има и много други разлики. Едни се движат на ята, а други по двойки. Безброй други птици живеят общо, например гълъбите, жеравите, скворците и враните; сред тях някои са без водач и живеят според права си, а други се покоряват на един водач, както е при жеравите. Срещат се и други различия – едни живеят само на едно място, а други отлитат надалеч, когато наближи зимата.

Много птици могат да привикнат да получават храна от ръката (на човека), а други не могат, защото са боязливи и страхливи. А някои птици дори живеят в едни и същи помещения с хората, други пък обичат горите и незаселените места. Големи са разликите и между тях. Всяка птица има свой собствен глас – едни от тях пеят, а други са мълчаливи, някои са кресливи и вдигат много шум, а други са напълно неми. Едни могат да подражават – такива са или по рождение, или са били специално научени на това, а други не променят нито права, нито гласа си. Петелът е весел, а паунът е надут и обича да се кипри. Гълъбите и кокошките са похотливи, те нямат специално време за разплод. Яребицата е лукава.

Много особености има и в начина им на живот и в делата им. Сред безсловесните има и такива, които живеят общо. Характерна особеност на техния начин на живот е, че те действуват за една крайна цел и всеки един (от членовете) взима участие в осъществяването ѝ. Това може да се види при пчелите. Те имат едно общо жилище, излитат заедно и вършат общо цялата работа. Чудното при тях е това, че са подчинени на един цар и чиновначалник. Те се захващат за работа и литват тогава, когато видят да излита техният владетел, т.е. майката. Техният цар се избира не чрез полята на мнозинството, тъй като много често, поради неразбирането си, народът поставя недостроен владетел; той нито приема властта си по жребий, защото често се случва властта, която се дава по жребий, да се падне на най-неподходящия. Той не наследява (властта от) своя баща, защото често (децата) биват неукни и тъпи за всяка работа поради възпитанието си, тъй като мнозина ги ласкаят и хвалят, без да им дават възможност да разберат истината. (Става цар) този, който по природа е най-големият от тях, по-добър и по големина, и по вид. Владетелят на пчелите притежава жило, но не ги наказва, защото съществува установен от природата закон да не наказва, а да бъде справедлив, тъй като му е дадена голяма власт. Но която от пчелите не желае да подражава на своя цар, т.е. на майката, бързо я достига наказанието, защото, след като убоде някого с жилото си, тя моментално умира. Подражавай на права на пчелите, защото те, без да вредят никому, нито да повредят чуждия плод, правят своите медени пити. Те явно събират восъка от цветовете, а меда от влагата, която се намира като роса по цветовете. Те я всмукват с устата си и я изливат в питата. Защото той (медът) в началото е течен, но след като престои продължително време, се сгъстява и придобива своя състав и сладост. Поради това (пчелата) прие достойна похвала от Соломон, който я нарече мъдра и работлива. Трудейки се по този начин, тя си събира храната. *”Трудът ѝ, каза, носи здраве и на царете, и на простолудието“*. Тя прави мъдро и изкусно медените си килийки. Като разстила на тънки пластове восъка, тя изгражда гъсто долепени една до друга клетки, като чрез гъстотата на тези малки помещения се получава опора на цялото. Всяка от килийките е захваната за съседните, като е отделена от тях с малка стеничка. И освен това медената пита е изградена от два и три пласта, съединени един с друг. Най-напред тя прави в питата един отвор, за да не може течността от тежестта си да се излее навън. Разбери и ти, че геометрията, т.е. земемерието, е нищо в сравнение с премъдрата пчела. Всички килийки са шестоъгълни и имат еднакви стени. Те не лежат една върху друга, за да не може от тежестта (на меда) да им се отделят дънцата. Въпреки че са гънки,

ЪГЛИТЕ НА ДОЛНИТЕ ШЕСТЪЪГЪЛНИЦИ СА ОПОРА И ПОСТАВКА НА ГОРНИТЕ, ТАКА ЧЕ ЛЕСНО ПОДДЪРЖАТ ТЕЖЕСТТА НА ПО-ГОРНИТЕ И ДАВАТ ВЪЗМОЖНОСТ НА ТЕЧНОСТТА ДА СЕ НАЛИВА В СЪОТВЕТНАТА КИЛИЙКА.

Как мога да ти разкажа наистина всичко, което е свойствено за птиците. Как жеравите поставят нощна стража, като се сменят и една част от тях спи, а друга обикаля в кръг и охранява. И когато стражата приключи, единият заспива, а идва да го смени друг, защото и той е бил пазен, както сега първият. **А** и когато летят, може да се наблюдава същият ред – веднъж е водач един, след това друг и когато изтече определеното време, предава водачеството на следващия.

А разумът на щъркела много малко се различава от разума на словесните. По едно и също време всички идват на своите места и пак по едно и също време отлитат, сякаш са се наговорили. Съпровождат ги тези, които при нас се наричат врани. Казват, че ги съпровождат, но те освен това се борят за тях с враждебните им птици. Доказателство за това е, първо, че по това време при нас въобще не се срещат врани, а освен това те се завръщат с окълан и проскубан врат, което ясно показва, че са се отбранявали. Кой ли им е установил този закон да ги съпровождат любезно, сякаш на гости? Кой ли е този, който е заповядал да не се отлъчва никой от този конвой? Послушайте вие, негостоприемни и скъперници, вие, които захлопвате вратите си и не давате подслон за пренощуване през зимата.

А грижата за остарелите щъркели е добър пример за нашите деца, които, ако видеха, щяха да бъдат добри към баща си и към майка си. Никой не е толкова безочлив, за да не се засрами от това, че в добрите дела е по-слаб от птиците, които нямат разум. Когато бащата загуби перата си от старост, щъркелите го забикалят и го покриват със собствените си пера, стоплят го и му подават изобилна храна и му помагат, доколкото могат, като го повдигат от двете страни с крилата си и го пренасят. Това е известно навсякъде и затова се казва ”щъркелова благодарност“.

(...) **Н**ека никой не се оплаква от бедността си, нито да се отчайва от живота, защото няма нищо в къщата си, а да наблюдава колко умело строи ластовицата. Когато тя започне гнездото си, носи клечки в човката си, но тъй като не може да вземе кал с нозете си, тя натопява краищата на крилете си във водата и след това ги обалва в земния прах и така

събира кал за своя строеж. След това добавя клечици, които свързва с тази кал като с лепило, и в това гнездо отглежда малките си. Ако някой им избоде очите, те имат естествен лек, с който могат да излекуват очите на своите пиленца. Понечи се от това, та да не би, поради духовното си убожество, да се насочиш към злото или да отблъскваш от себе си всяка надежда поради тежките страдания и да се отпуснеш. Но потърси закрилата на Бога. Онзи, що дава на ластовиците толкова много, колко повече ще даде на тези, които от цялото си сърце го призовават?

Алкионът е морска птица, която прави гнездото си на морския бряг, като снася яйцата на самия пясък. Тя носи яйцата си посред зима, когато по време на честите бури ветровете изливат морето върху земята. Обаче всички ветрове престават и морските вълни утихват за седем дни, през които алкионът мърти. За толкова дни се излюпват малките. И понеже те имат нужда от храна, великодарецът Бог е дал на това малко животно още седем дни, за да отгледа малките си. Това знаят и морските гребци и затова са нарекли тези дни "алкионски дни".

(...) **З**а гугутката се смята, че когато умре другарят ѝ, тя не си търси друг партньор, а остава сама, без да приеме друг, със спомените за първия съпруг. Чуйте, жени, че чистотата на вдовството е много по-голяма при безсловесните, отколкото при тези, които се събират с мнозина...

ИЗ СЛОВО ЗА ШЕСТИЯ ДЕН

Когато някой простороден и беден, и чужденец, дошъл отдалече при портите на княжеския дворец и видял ги, изумява се. И стигнал до (вътрешните) врати, като пита, чуди се. И влязъл вътре, вижда от двете страни да се издигат къщи, украсени с камък, и дърво, и изписани, и прочее. Като влезе в двореца и види високите палати, и църквите, украсени невероятно с камък, и дърво, и боя, а отвътре – с мрамор и мед, сребро и злато, понеже не знае с какво да ги сравни, тъй като в своята земя не е виждал друго, освен сламени колиби, бедният, изгубвайки си ума, им се чуди. Ако ли пък му се случи да види и княза, седнал, в мантия, обшита с бисер, с огърлица от монети на шията и с пръстени на ръцете, препасан с пурпурен пояс, и с висящ на бедрото му златен меч, и от двете му страни седнали болярите със златни огърлици, с пояси и пръстени; и ако някой, когато се завърне в своята страна, го

запита, казвайки: ”Какво видя там?“, ще каже: ”Не зная как да го разкажа, защото (само) със собствените си очи бихте могли както трябва да се възхитите на красотата“.

Така и аз не мога да опиша както трябва красотата и реда (на творението). Но всеки от вас, като гледа сам с плътските си очи и като размишлява с безплътния си ум, най-добре може да се възхити. Собствените очи, прочее, никогато не мамят. Макар и понякога те да се лъжат, но са по-верни от (очите) на другите. Като виждам небето, звездите, със слънцето и луната, земята – с треви и дървета, морето, изпълнено с всякакви риби, с бисери, и със златното руно на пините (опашатите миди), и като стигнах до човека, от учудване сякаш си загубих ума, и не мога да разбера толкова малкото тяло с толкова голяма мисъл, обхващаща цялата земя и издигаща се над небесата. Къде ли е закрепен този ум? Как той излиза от тялото и преминава едно след друго през различните обвивки, преминава през въздуха и облаците, стига до слънцето и луната и всички (зодиакални) пояси и звезди, и ефира, и всички небеса, и в същото време се намира в собственото си тяло? С какви ли крила той излита? По какъв ли път лети? Аз не мога да разбера. Само това зная да кажа заедно с Давид: ”Дивно е за мене твоето знание, то е високо, не мога да му се противопоставя“, ”защото ти ме развесели, Господи, с твоите творения; възхищавам се от делата на твоите ръце“. ”Колко са велики делата ти, Господи, всичко си направил премъдро“.

И рече Бог: ”да сътворим човека по наш образ и по наше подобие; и да господства над морските риби и над небесните птици, и над животните, и над цялата земя, и над всички гадини, които пълзят по земята“. Разбери ти, човече, и се възхити как той, когато стигна (до създаването) на творение по свой образ, тогава уместно откри единството на божествената същност и неделимата природа на трите лица. Чрез малко думи дава на човешкия род да разбере правилно непознаваемата и непостижима божественост. Когато сътвори небето и земята, той не каза нищо подобно, макар че всичко това бе създадено преди човека. Но когато поиска да сътвори човека, той каза ”да сътворим човека“ и така разкрива единството на божеството в неговите три лица.

При създадените по-рано творения не съществува таква ценно създание, каквото е човекът. Тук бе правилно и подходящо да се използва такава дума, чрез която да се провъзгласи високо защо той иска да го създаде

по свой образ. Затова и след като го създаде и придаде завършеност на неговата природа, рече: ”и сътвори Бог човека, по божий образ го сътвори“. Същото той каза и на пророк Давид чрез Светия Дух и по име споменава трите боговластни лица, които са създали небесните висини и величие и цялото битие, както и ангелското (войнство), що е над тях. Защото е казано: *”Чрез словото на Господа са утвърдени небесата и чрез духа на устата му – цялото им войнство“*.

Нека се заловим да съобщим в приличен размер и останалото за телесните части и членове.

Човекът има, както разказват, на главата си три шева, съединени под зъба; а женската глава има един шев, който я обикаля наоколо. По този белег и в гробовете могат да различат коя е мъжка глава и коя – женска, ако и понякога, но рядко, да се намира, както казват други, мъжка глава, която съвсем няма в себе си нито един шев. Главата, както споменах, е по-висока от всички членове, а последните заемат след нея своето място всеки според природата си. Главата се състои от три съединени помежду си части: на предната ѝ страна лежи темето, за което мислят, че се заражда едва след другите части; а на задната страна – тъй наричаното иние, т.е. тил; между тила и темето пък е корифи или върхът – тази част наричат още череп или лоб. Но целият тил е съвсем празен, понеже няма нищо в себе си; а темето съдържа мозъчните полукълба, обвити в кожа. При крайната страна на мозъчните полукълба лежи отново, що наричат приглавница (малък мозък), за която мислят, че не се намира у никое друго животно освен у единичкият човек. Понеже мозъчните полукълба са без кръв, нямайки никак кръвоносни жили, то затова мозъкът е всякога студен и обича топлина, а не студ. За него някои мислят, че е място на ума. В мозъчните полукълба отиват от всяко око по три проходчета (нерви): едното е голямо, а другото – средно, краищата и на двете достигат до приглавницата (малкия мозък); третото пък, което е най-малко, влиза в мозъчното полукълбо; същото достига при ноздрите и отива до темето.

Към лицето спада, поставено между двете очи, челото, което, ако е голямо, показва, че този, на когото челото е таква, има мъдростен ум; а у които челото е малко, те са по-остроумни и бързо разбират думите и делата; за чело, което се простира нашироко, мислят, че е образ и знак за страхлив човек; което пък е кръгло – на досадлив, припрян и гневлив.

В края на челото, отпред, има две вежди. Ако те лежат право, показват добър, кротък и милостивосърдечен (човек); а ако са наведени и се наклоняват към носа, (показват) раздражителен,opak и страхлив; ако пък са наклонени към слепите очи, (показват го) гълчалив, закачлив и пакостник. Такова обяснение е дал първият от физиците, т.е. естествениците, след като е наблюдавал много.

Под всяка вежда се намира на страната по едно око, което има за свои части отгоре и отдолу клепки, всяка от които отделя от себе си тъй наричаните ресници. Вътрешната част на окото, през която се вижда, е изцяло водна; наричат я зеница. Това, що допира непосредствено до нея, е черно окоболо; а онова, що е по-нататък – бяло. Има и сляпо око, както и горни и долни клепки. В очите има много различия: едни биват светлосини, други – шарени, трети – черни, а други – бляскави. А и по големина едни биват по-големи от други; някои не са нито големи, нито малки, а средни; за тях мислят, че са най-добри. Едни очи биват вдадени навътре повече от своята вдлъбнатина, други – изпъкнали навън, като че ли ще изскочат; други пък не приличат нито на едните, нито на другите, а са средни; за тях мислят, че са знак за добър нрав за ония, у които се намират; а които имат очи, вдадени много навътре, мислят ги, че виждат много по-остро; така е и за всяко животно. У които (хора) очите мигат често, мислят ги, че имат и ум, що не стои на едно място, а често се мени и се премества на друга страна; а у когото очите не мигат дълго време, мислят, че минава за безсрамен и безочлив; които очи пък са средни, не мигат нито много често, нито много рядко, знак са за добър нрав.

Но защо разпространихме речта си за това? Затуй, за да съобщим на читателите почитността на нашето създаване и отреждане, а също и имената на телесните членове и онова, как се съединяват един с друг, та да покажем и характерите, както сме чували от изкусни хора, според лицето си всеки какъв е – добър или лош, та да знаят и други как да се пазят. Чрез тези белези, мислят, Бог като милостив е дал възможност на разбиращите да се отстраняват от злонравния човек, а да се приближават към добрия, както и за слънцето и месеца е дал поличби, по които се узнава тихо време и топлина, а също буря и зима, и бездъждие, и ветрове, и много други неща, та който ги види, да се приготви за работа, или които се уплашат, да ги избягнат и поради това да славят Бога, който е устроил това така за своите слуги. Но нека се заловим за останалото, та да се чудим още повече на невидимата Божия сила и да я славим.

Има и друг член на главата (ухото), чрез, който само слушаме, а не дишаме. Защото старовременният Алкмей се е излъгал, като е казал невярно, че козите дишали с уши, според както съобщава философът Аристотел. Нека се знае и това, че само човек не си движи ухото. Едната част от ухото се знае (по име), тя се нарича по гръцки лобоса, а по славянски – крайчец; в нея се окачват обици. Другата част оставихме като такава, която е без име. Извътре ухото е кръглесто, а най-подир има кост със същата форма като него; в нея като в празен съд всеки звуков глас хлопа и тупа. А понеже ухото няма тръбичка, нито проходче към мозъчните полукълба, то затова такава (тръбичка) излиза към устния мъжец и оттам се протяга жила (нерв) в полукълбата, та много удобно пренася до тях гласа и плъщенето.

(...) Силите на разумната душа, смислени и силни, са двойни като двама равностилни и еднакво разумни братя, именно умът и разсъдъкът, които делят и разкриват мисловното изкуство като бащин имот. Защото ако и разпознаването и прославянето (именуването) на нещата да е сила на разумната душа, но то не изнамира напълно нищо в себе си и от себе си, а взима и се обогатява от външното и отночно възприеманите неща дава отова, което е отбелязано от сетивата или паметта, че лежи пред очите, при което е начертано от слуховата сила (енергия) със слово – било човек, било кон, било вол или нещо неодушевено, например камък или огън, и само ще посочи открито, според както по природа приляга да се нарече с име, като каже: човек е или кон, или нещо друго, добито чрез сетивото или паметта, и така става съединение или сглобяване, та се извършва разпознаването и именуването. Това е за възприеманите чрез сетивата неща. А пък за понятията и построенията на разума паметта е последна, а възображението замества възприемането и именуването и му служи (на разума) като вторична придобивка. Защото, когато слушаме светите пророци – Иезекиила, разбира се, и Исаия – славословци на неща, повисоко и от херувимските, и от серафимските, да описват и начертават с думи шестокрылото и четирикрылото естество, ние тогава нямаме нужда от сетива, а само от помненото и възображаваното, което сме чули и което Платон добре нарече възображаемо описване, та чрез двете (спомена и възображението) да запазим и скътаме вярна представа. А ако едно от тях (двете) се е изличило поради изминаване на време или поради някакъв друг случай, тогава, и да бъде другото някак трайно, пак няма да оцелее и представата тутакси ще изгуби същината си, та не ще бъде нещо представяно и никак не ще може да носи името си, защото,

като се изгуби производителната причина, неизбежно се губи и причиненото (следствието).

Така само две са трайните (постоянните) сили на душата – разсъдъкът и, разбира се, умът; но разсъдъкът е по-смислена деятелна сила, която чрез съответно и прилично издирване и разпитване изнамира търсените еднородни неща. Поради това философът Платон е казал: ”Разсъдъкът е вътрешно размишление на самата душа, което изкарва наяве издирващата и мислеща душевна сила; а онава, що излиза от нея чрез гласа, промъквайки се през устата, е дума; умът пък е душевна дейност, която схваща бързо и независимо от разстоянието веществената природа на реално съществуващите неща“. Защото и други от първите философи са нарекли ума душевно око, тъй като той като него прониква в природата на нещата непосредствено и схваща много скоро истината, която е в тях. Но това е достатъчно.

Ушите се делят на големи, впадени (притъпени) и средни. Който са средни, служат само за слушане и по тях не може да се познае някакъв характер, освен това, че не са нито големи, нито малки, нито много издигнати, нито притъпени; та ако бъдат такива, показват добър характер; големите пък, които са много издигнати, са несъмнен белег за глупост и празнодумство.

Друга част от лицето е носът, с който издишваме и вдишваме навътре; защото носдрите приемат въздуха, изпуцан от вътрешното скривалище в гърдите и гърлото чрез белите дробове, и така надуват и изпращат въздуха навън, а после пак го възвличат обратно там и го пропускат по-навътре в тялото чрез същите части. Но носдрите имат и мирисна способност; те са устрем и някакво природно сетиво, което узнава и приятна миризма, и смрад. **А** носът се разделя на две и има по средата преграда от хрущял. **В** двете му половини, т.е. от двете страни (на преградата), е празно, та всяка половина е като тръбичка, чрез която той (носът) поема и издиша и така действа с помощта на природното (въздушно) съкровище.

На двете страни на лицето има две челюсти – горна и долна. Горната се нарича мустак, а долната – брада. Човек има общо с всички животни това, че може да движи накъде да е долната си челюст; само за речния крокодил мислят, че движи горната си челюст.

Под носа са двете устни, които имат меко месо, та затова лесно могат да се движат. Измежду всички животни човек има най-пълен усет да пипа и познава пипането, а след това и вкус. Относно другите сетива човек е по-зле от много животни. По-вътрешна част, отколкото устните и челюстите, са устата. Предните им части са: на горната страна – иперои (по елински), което ще рече горница (небце), а по средата – език, който усеща и разпознава с крайчеца си, и то главно с помощта на химоса, т.е. чрез соковете на всяко овощие; а, по-пълно казано, той усеща всички качества – разбирам: и топлина, и студенина, и мекост, и твърдост, и друго подобно. Яко (езикът) не е по-широк или по-тесен (от обикновеното), а следователно среден по големина, той поради това е по-добър. Езичната пълт е рядка и шуплива като гъба, затова скоро познава чрез вкусване всички овощни сокове на нещо посеяно. Па и тъй наречената приезичница, т.е. лалог (мъжец), е част от него. И при нея е прибавен тъй нареченият исофаг (хранопровод). Пред него лежи артерията (трахеята), която като че захваща от мъжеца и се отклонява към носдрените дупчици. Когато пием, много пъти издърпваме чрез тях водното вещество и скоро го изливаме там. Устата пък, бидейки двойна, изпълнена е отгоре, отдолу, отпред и отстрани със зъби. За редкозъбите естествениците мислят, че живеят малко. А по-навътре има една част, която лежи на кървавата жила, на горното малко небце; тя, като се напълни с мокрота, често се възбужда ненадейно и като че ще задави човека, защото затуля прохода на дишането. Наричат я чепчица или зърно (сливица). По природа артирията (трахеята) е твърда, обхваната от много кръвоносни жили и поради това от лига. Между нея и хранопровода лежи приезичницата (мъжецът), та когато раздъвкваме суха храна много на дребно и я пропускаме в стомаха, приезичницата затуля трахеята и я кара да действа. Чрез нея се случва, когато трахеята приеме въздух от вътрешно духане, да се възбудят тутакси и белите дробове, защото, като се надуе трахеята, въздухът преминава през дробовете в техните дупчести части. Дробовете имат пролуки и проходчета, които събират въздух; през тях въздухът влиза в дупчиците и в дирушките; дробовете пък го пропускат към сърцето.

Между лицето и трупа има една съединителна част, която наричат шия; предната ѝ част се казва гръцмул, а задната – хранопровод. Хрущялната предна част, през която издаваме глас и дишаме, е трахея, а месната – хранопровод, всичките все вътре пред гръбнака. Задната пък част (на шията) се казва врат. Такива имена и форми имат частите и членовете между главата и трупа.

А трупът има предната си част, до шията първо гърди, а след това стомах. Основа на стомаха е пъпът. Под тях е тъй нареченият итрон (черен дроб). Сърцето пък е поставено и лежи на последно място в гърдите в празнина, обхванато и пазено наоколо от белите дробове, които със своите ушенца като че го обгръщат и обхващат с пръсти.

О, неизследима премъдрост на богова, който ни е създал и така устроил! Как го пък пази като природен владетел в палати и покори, забикаля го наоколо с други части и членове и не дава да се примесят близки повреди! Прилично е, прочее, да кажем наедно с пророка Давида: *”прославиха се делата на ръцете ти, ще се възрадвам“*. Защото кой ум, като чува това, не се радва и не ще похвали и прослави с висок глас създателя на такава и толкова заслужаваща похвала крепост, дело на ръцете му? Но хубаво е всеки от нас пак да рече към тогава, който единичък между всички е Бог и изкусен строител: *”Зачуди ме твоето знание, наложи ми могъществото си, безсилен съм срещу него!“*

Прочее, сърцето, както казахме по-горе, е поставено от създателя като княз и владетел на природата в най-скритите места. Има пък и по природа твърда плът и се свързва с разнообразни връзки; а тупането му явно показва, че е наведено повече на лява страна. По две причини е туренето на тази страна на животното: (едната е) споменатата въздушна или ветрена празнина и (втората) – това, гдето лявата страна като че има по-голяма нужда от него, защото е по-слаба; според както казват и други за дясната страна, тя приема немалка помощ и от черния дроб. Наведено е, прочее, както казахме, повече към лявата страна. Но върхът му не държи в гърдния кош, както основата, напълно и истински средно място, що му е определено между лявата и дясната страна: той не свършва досущ в право положение отгоре надолу, но се наклонява малко към ляво място и на свършек по форма е повече окръглен, отколкото продълговат, а само последният му край се свива и свършва остро. Сърцето има три стомахчета – на дясна страна по-голямо, на лява – по-малко, а помежду им – средно; и две по-малки свършват при белите дробове. По-долу, до голямото стомахче, е закачена голямата кървава жила, а от нея захваща тъй наречениято средно стомахче.

А и към белите дробове отиват от сърцето някакви проходчета и се разклоняват по всичките им части, като продължават от трахеята; те приемат въздух, т.е. вятър, и го препращат към сърцето. За белите дробове пък мислят, че имат кръв повече от другите части; но тя лежи не

в самите тях, а в кръвните жили. **А** и сърцето има кръв, но само за себе си, както имат другите две вътрешности. Кръвта, която е в голямото стомахче, е тънка и чиста.

Тъй нареченият пояс, т.е. трупната преграда (диафрагмата), лежи под белите дробове; той се нарича френес, т.е. мисли. Под пояса на дясна страна лежи черният дроб, който като че има околчеста форма, а на лява – далакът, който е дълъг и тесен. Черният дроб лежи при голямата и кръвава жила (вена), а към нея е прикачен и далакът. И черният дроб, и далакът си имат всеки своя кръвава жила (вена), която се отделя от главната жила и препраща кръв. След тях при самия гръбнак лежат възреците, които имат проходчета (каналчета) от голямата и кръвава жила, разположена в самите тях (възреците); през тия проходчета възреците приемат кръв на дажба.

Но този, който ”изпитва сърца и утроби“, единичният истински велик Творец и с велико име наш Господ Бог, отсъди да направим до тия части разделение между вътрешното (духовното) и външното (материалното) и да свършим частите и членовете, доколкото са достъпни за човешката природа да ги разбере. **А** остава да ги разберат по-вярно и по-надълго ония, които са навикнали на лекарското изкуство. Ние пак ще се върнем към реда на библейските думи.